



Universiteit
Leiden
The Netherlands

Kleurrijk Nederland: Beschilderd Meubilair 1600-1930

Piena, H.

Citation

Piena, H. (2020, January 21). *Kleurrijk Nederland: Beschilderd Meubilair 1600-1930*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/83255>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/83255>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page



Universiteit Leiden



The handle <http://hdl.handle.net/1887/83255> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Piena, H.

Title: Kleurrijk Nederland: Beschilderd Meubilair 1600-1930

Issue Date: 2020-01-21

1 Inleiding

1.1 Eerder gehanteerde paradigma's.

1.2 Stand van wetenschap inzake beschilderde meubels.

1.3 Opzet.

1.1 Eerder gehanteerde paradigma's.

Hulpwetenschappen

In Nederlandse museale collecties worden vandaag de dag duizenden beschilderde meubels bewaard. Waarom hebben musea er zoveel verzameld? Waarom staat daarbij slechts een beperkt aantal plaatsen van mogelijke vervaardiging in de belangstelling? En wat wil men er mee illustreren? Deze vragen kunnen we alleen beantwoorden aan de hand van een schets van de volkskunde gedurende de 19^{de} en vroege 20^{ste} eeuw. Volkskundigen zijn lang in de ban van fundamentele vragen over de herkomst van bewoners uit diverse streken en plaatsen. Die herkomst zoekt men bij bevolkingsgroepen uit een tijd waarin deze zelf nog niets op papier zetten. De geschiedenis kan het antwoord daarom niet geven. Het gaat om de geschiedenis van de geschiedslozen, althans om diegenen wier bestaan niet schriftelijk is gedocumenteerd. Dientengevolge zijn er als alternatieve bron allerlei hulpwetenschappen nodig en materiële relictten van deze volkeren om tot een reconstructie van hun geschiedenis te komen.

In al deze hulpwetenschappen gaat men ervanuit dat de mens overal min of meer dezelfde lineaire ontwikkeling doormaakt, van primitief naar ontwikkeld.¹ De maatschappelijke laag van de schrijvers van deze studies vertegenwoordigt daarbij het hoogste stadium van ontwikkeling, als volledig uitontwikkeld gecultiveerd en onderwezen mens. Vanuit die visie zou het een kleine stap blijken om de eigen groep, gemeenschap, volk, natie, of ras als superieur te gaan zien.

Aan het leven van dan bestaande zogenoemde primitieve stammen in bijvoorbeeld Afrika zou daarentegen af te lezen zijn hoe onze eigen voorvaders in de prehistorie geleefd moeten hebben.² De studie naar deze natuurvolkeren is traditioneel het terrein van de **antropologie**. In de volkskunde van rond 1900 gaan de studie naar deze natuurvolkeren en die naar de eigen voorhistorische cultuur hand in hand.³

De Nederlandse **archeologie** is eveneens lang opzoek geweest naar de meest authentieke Nederlander, de oerhollander. Opgegraven artefacten worden daarbij ingepast op de beschavingsladder.⁴ Al in de late 18^{de} eeuw besteedt Le Francq van Berkhey aandacht aan hen die nog het meeste edel Bataafs bloed door

¹ J. de Vries, 'De samenstelling van ons volk', in: *Volk van Nederland*. 3^e druk. Amsterdam: N.V. Uitgevers-maatschappij 'Elsevier', 1943, p. 63.

² 'The savage', in de woorden van Andrew Lang. Zie: A. Lang, *Custom and Myth*. 2nd ed. London: Longmans, Green & Co., 1885: hoofdstuk Method of Folklore.

³ J. Schrijnen, *Nederlandsche Volkskunde*. Deel 1. 2^e herziene druk. Zutphen: W.J. Thieme & Cie, 1930, p. IX.

⁴ Zie bijvoorbeeld: J.H. Holwerda Jr., *Nederland's vroegste beschaving: proeve van een archaeologisch systeem*. Leiden: Uitgeverij Brill, 1907.

de aderen zouden hebben stromen.⁵ In 1828 stelt Johann Friedrich Blumenbach, op basis van lokaal gevonden botresten, dat de geïsoleerd levende bevolking van de Zuiderzee-eilanden, Marken, Urk en Schokland, anatomisch tot het type van de *Batavus genuinus*, de 'ware Bataaf', behoren.⁶ Volkskundige Jos. Schrijnen betreft een eeuw later doelbewust de archeologie in zijn vak omdat in de prehistorie de oudste laag, de moederbodem van de volksaard zou liggen.⁷

Eertijds bestaande stammen denkt men eveneens te herkennen door **fysiometrie** aan nog levende streekbewoners: de lichaamsbouw, schedelvorm, kleur ogen en kleur haar.⁸ De belangstelling gaat daarbij vooral uit naar "pure volken", groepen mensen die lang geïsoleerd zouden hebben geleefd waardoor hun genen minder "vervuild" zijn. Inteelt was daarbij eerder gunstig. De bewoners van Marken, Urk en Ameland worden zo gezien als de meest inheemse van het land.⁹

Door de wereldwijde overeenkomsten in scheppingsverhalen en mythen veronderstelt men dat primitieve volkeren, hoewel gescheiden in tijd en ruimte, dezelfde **psychologie** hebben.¹⁰ Ook de ontwikkeling van kind naar volwassenen gebruikt men als bron om te begrijpen hoe de mens zich in de loop der eeuwen psychologisch moet hebben ontwikkeld.¹¹ In Nederland ziet men zelfs een link tussen prehistorische stammen en dan nog levende steekbewoners. De psychologische geaardheid van de bewoners rond 1900 wordt zodoende herleid naar eertijds bestaande stammen: Teutoons Germaans, Keltisch, etc.¹² Bovendien zouden deze rudimentaire geestestrekken te conserveren zijn. Zo stelt Van der Ven in 1920 dat niet alleen het materiële maar ook het geestelijke en psychische volkscultureel bezit geconserveerd en gecultiveerd zal worden in het Nederlands Openluchtmuseum.¹³

Lange tijd staan volksliederen, spreekwoorden, rijmpjes, raadsels, sprookjes, sagen, legenden en kinderliedjes centraal in de **filologie** als bron voor het primitieve religieuze denken en leven van onze voorvaderlijke stammen. Daarbij worden de dan

⁵ J. le Francq van Berkhey, *Natuurlyke historie van Holland*, Deel 3 (1772-1776), p. 392-393 en 398-399.

⁶ Io. Frid. Blumenbachii, *Nova pentas collectionis suae craniorum diversarum gentium*. Gottingae: Sumtibus Dieterichianis, 1828, p. 8.

⁷ Schrijnen, op.cit., p. 1.

⁸ L. Blok, 'De Bevolking van Nederland in hare Anthropologische samenstelling', in: J.H. Gallée, *Het Boerenhuis in Nederland en zijn bewoners*. Utrecht: A. Oosthoek, 1908, p. 124-189. Zie ook: F. Sysling, 'Op zoek naar blauwe ogen of brede koppen. De Nederlander onder de meetlat', in: *Op het eerste gezicht. Het veronderstelde verband tussen uiterlijk en innerlijk*. Haarlem: Teylers Museum, 2014, p. 75-83.

⁹ Zie ook: A. van der Woud, *De Bataafse hut. Denken over het oudste Nederland (1750-1850)*. Herziene druk. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Contact, 2007, p. 56; H.W. Roodenburg, 'Marken als relict: het samengaan van schilderkunst, toerisme, volkskunde en fysische antropologie rond 1900', in: *Volkskundig Bulletin*, 25 (1999), 2/3, p. 197-214.

¹⁰ Lang, op.cit., p. 25.

¹¹ Lang, op.cit., p. 12; V. von Geramb, 'Zur Frage nach den Grenzen, Aufgaben und Methoden der deutschen Volkskunde', in: *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* (Berlin), Nr. 37/38 (1927/1928), p. 180.

¹² Schrijnen, op.cit., p. 66.

¹³ D.J. van der Ven, *Neerlands volksleven*. 2^e druk. Amsterdam: Dalmeijer's Volksuniversiteit, 1920, p. V.

nog bestaande dialecten eveneens herleid naar de stammen die ons land in de prehistorie bevolkt hebben.¹⁴

Ontwikkelingen binnen de volkskunde

Gesteund door de inzichten uit bovenbeschreven hulpwetenschappen richt de volkskunde zich op geïsoleerde plaatsen waarin nog allerlei tradities bestaan, of verondersteld worden te hebben bestaan. Er heerst daarbij een twee-voor-twaalf gevoel: tradities worden gedocumenteerd en objecten verzameld voordat het te laat is.¹⁵ De grootscheepse reddingspoging van deze volkscultuur is een reactie op de mondialisering en de mechanisatie van productieprocessen, uitgebreid uit de doeken gedaan door De Jong, Dekker, en in Duitsland door Jacobeit, Lixfeld en Bockhorn.¹⁶

Binnen de volkskunde is er een aantal ontwikkelingen met betrekking tot materiële cultuur. De belangrijkste daarvan wordt aangeduid met het begrip **Mutterboden**. Deze term komt uit de landbouw en slaat op de vruchtbare humuslaag waaruit gewassen tot bloei komen. Het begrip is in de volkskunde in overdrachtelijke zin geïntroduceerd door Albrecht Dieterich (1902).¹⁷ Hij stelt dat elke regio of dorp een eigen cultuur heeft, doordat scheppingskracht opstuit uit de plaatsgebonden ziel of inborst. Viktor von Geramb werkt dat verder uit voor de Duitse en Oostenrijkse volkskunde.¹⁸ De inmiddels ontwortelde stedelingen, aristocraten en parvenu's van zijn tijd zouden deze binding zijn verloren. Door studie van de plattelandsbevolking kunnen deze ontwortelden weer gezond worden en kunnen ze hun band met de eigen herkomst herstellen.

Al snel wordt dit *Mutterboden* paradigma geadopteerd door Nederlandse volkskundigen, ook bij hen die aan het roer staan van het Nederlands Openluchtmuseum zoals Jos. Schrijnen.¹⁹ Zo verhaalt hij van: 'Het volk van zijn geboortegrond, van zijn vleesch, zijn bloed, zijn gebeente.'²⁰ Deze destijds algemeen aanvaarde zienswijze wordt vanaf de laat 19^{de} eeuw onder de slogan *Blut und Boden* eveneens gebruikt om er de superioriteit dan wel inferioriteit van rassen mee te onderbouwen. Schrijnen gebruikt het echter niet ideologisch of politiek. Net als in de boven behandelde hulpwetenschappen staan bij hem en zijn tijdgenoten geïsoleerde eenvoudige gemeenschappen centraal. Deze ziet men als pronte

¹⁴ Schrijnen, op.cit., deel II, p. 5.

¹⁵ A. Dieterich, 'Über Wesen und Ziele der Volkskunde', in: *Hessische Blätter für Volkskunde*, Band 1 (1902), Heft 3, p. 194: 'Es handelt sich heute vor allem um Rettung reichen Materials, ehe es zu spät ist.'

¹⁶ A. de Jong, *De dirigenten van de herinnering. Musealisering en nationalisering van de volkscultuur in Nederland 1815-1940*. Nijmegen: Sun, 2001; T. Dekker, *De Nederlandse volkskunde. De verwetenschappelijking van een emotionele belangstelling*. Amsterdam: Aksant, 2002; W. Jacobeit, H. Lixfeld en O. Bockhorn (ed.), *Völkische Wissenschaft. Gestalten und Tendenzen der deutschen und österreichischen Volkskunde in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts*. Wenen: Böhlau Verlag, 1994.

¹⁷ A. Dieterich, 'Über Wesen und Ziele der Volkskunde', in: *Hessische Blätter für Volkskunde*, Nr. 1 (1902), p. 169-194 (p. 176 in het bijzonder).

¹⁸ Von Geramb, op.cit., 1927/1928, p. 163-181; Von Geramb, op.cit., 1946, p. 14, 20 en 147.

¹⁹ J. Schrijnen, 'Ter nadere bepaling van wezen en doel der volkskunde', in: *Volkskunde*, nr. 24 (1913), p. 4 e.v.; Van der Ven, op.cit., p. 150; Schrijnen, op.cit., deel 1, p. VII, IX, XV en 89, deel 2, p. 161 en 165.

²⁰ Schrijnen, op.cit., deel 1, p. VII.

vertegenwoordigers van een fier voorvaderlijk geslacht. Daarbij gaat de meeste aandacht uit naar boeren en vissers. Vooral in hun wereld ziet men een bron van eeuwenoude volkscultuur.²¹ In een volkskundige streekbeschrijving over Walcheren uit 1875 stelt Coster bijvoorbeeld dat de Zeeuwse plattelandsbewoners qua huid en oogkleur teruggaan op eens bestaande voorhistorische stammen.²² Men veronderstelt daarbij dat die gemeenschappen altijd op die plek zijn blijven wonen, ofwel *bodenständig* zijn.²³

Gallée probeert uit de verscheidenheid van bestaande zeden en gewoonten af te leiden binnen welke grenzen eerdere stammen gewoond moeten hebben. Met boerderijvormen, volkstypen, streekdrachten en dialecten brengt hij cultuurgrenzen in kaart, ingevuld met termen als Chamavisch-Salisch voor delen van de Noord-Veluwe en Ripuarisch Frankisch voor Noord-Limburg.²⁴ De plaggenhut en het loshoes zouden direct teruggaan op prehistorische voorbeelden. Tevens houdt hij een pleidooi voor een volkskundig museum in Nederland, na de Klederdrachtententoonstelling van 1898. Zo heeft hij grote invloed op de grondleggers van het Nederlands Openluchtmuseum. Deze overwegen aanvankelijk het museum in te richten langs dezelfde etnische lijnen als Gallée in zijn standaardwerk hanteert.²⁵

Het gevolg van dit *Mutterboden* paradigma is dat volkskundige musea tot circa 1970 voornamelijk de materiële cultuur verzamelen van de geïsoleerd en puur geachte gemeenschappen, om daarmee het bestaan van een regionale verscheidenheid te schragen. In relatie tot beschilderd meubilair zijn dat vooral Ameland, Hindeloopen, Marken en Staphorst. Dit ondanks de reeds in 1926 gepubliceerde inzichten dat er geen statische lineaire relatie is tussen contemporaine fenomenen en prehistorische stammen.²⁶

Dwars daar tegenin gaat de theorie van Hans Naumann, die in 1921 stelt dat veel van de overgeleverde materiële cultuur helemaal niet uit de volksziel van deze landelijke gemeenschappen is ontsproten, maar dat het daarentegen **gesunkenes Kulturgut** is, gebaseerd op de modes en stijlen van stedelijke elite.²⁷ Nu hebben er

²¹ Lang, op.cit., p.11; V. von Geramb, 'Zur Frage nach den Grenzen, Aufgaben und Methoden der deutschen Volkskunde', in: *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* (Berlin), Nr. 37/38 (1927/1928), p. 180; V. von Geramd, *Um Österreichs Volkskultur*. Salzburg: Otto Müller Verlag, 1946, p. 54 en 69; Van der Ven, op.cit., p. 149; Schrijnen op.cit., deel 1, p. IV: 'De naïeven, de eenvoudigen van hart zijn de bezittenden van de volksaard en volkscultuur'; P.J. Blok, *Geschiedenis van het Nederlandsche Volk*, Deel 1. Groningen: J.B. Wolters, 1892-1908.

²² C. de Coster, 'Bilder aus den Niederlanden, II. Auf Walcheren', in: *Globus*, 27, Nr. 10 (1875), p. 145.

²³ Zie voor het gebruik van dit concept in de Nederlandse volkskunde ook: J.J. Voskuil, 'Het tijdelijke met het eeuwige verwisseld, of: op de klank van de midwinterhoorn de eeuwigheid in', in: *Volkskundig Bulletin*, jrg. 7 (1981), juni, p. 27.

²⁴ J.H. Gallée, *Het Boerenhuis in Nederland en zijne bewoners. Atlas*. Utrecht: Oosthoek, 1908, tekst en kaarten: zie bijv. kaart LXI en LXII; J. Schrijnen, *Nederlandsche Volkskunde*. 2^e herziene druk. Zutphen: W.J. Thieme & Cie, 1930, deel 1, p. XI, 7-9; deel 2, p. 5, 158 en 380 e.v.

²⁵ A. de Jong, *De dirigenten van de herinnering. Musealisering en nationalisering van de volkscultuur in Nederland 1815-1940*. Nijmegen: Sun, 2001, p. 163-164, 325-326.

²⁶ Zie: H. Aubin, T. Frings und J. Müller, *Kulturströmungen und Kulturprovinzen in den Rheinlanden: Geschichte, Sprache, Volkskunde*. Bonn: L. Röhrscheid, 1926.

²⁷ H. Naumann, *Primitive Gemeinschaftskultur. Beiträge zur Volkskunde und Mythologie*. Jena: Eugen Diederichs, 1921; J. Schrijnen, *Nederlandsche Volkskunde*, Deel 1. 2^e herziene druk. Zutphen: W.J.

altijd klakkeloze navolgingen bestaan. Zo hebben de Barneveldse meubelmakers Van de Fliert gewoon het standaardwerk van de Nederlandse meubelkunst als assortimentscatalogus op hun werkbank liggen waar de klant naar believen uit kon bestellen. De prijzen voor een kopie hebben ze er met de hand in de kantlijn bijgeschreven.²⁸ In de regel gaat het echter om mengvormen waarbij geïmiteerde elitecultuur én lokale cultuur samensmelten tot een eigen interpretatie.

Nog geen tien jaar na Naumanns stelling worden beide ogenschijnlijk onverenigbare modellen, *Mutterboden* versus *gesunkenes Kulturgut*, in evenwicht gebracht door onder meer Victor von Geramb. Hij stelt dat het van de rijkere adopteren én het vanuit de eigen tradities vormgeven twee elkaar wederzijds inspirerende en continu werkende krachten binnen elke gemeenschap zijn.²⁹ Later zal Jan de Vries dat voor de Nederlandse volkskunde verder uitwerken.³⁰ In hoofdstuk 5. Synthese zullen we deze fluïde processen van toe-eigening inzake wooncultuur nader belichten.

Behalve deze twee benaderingen is er nog een aantal ontwikkelingen bepalend geweest in de volkskunde. Drie daarvan behandel ik hier. Ten eerste is er in aanloop naar en in de Tweede Wereldoorlog de politieke uitbuiting van het toen reeds lang bestaande idee dat Nederlanders en Duitsers gemeenschappelijke Germaanse voorouders zouden hebben. Ter ondersteuning daarvan komen voorwerpen in de belangstelling met vermeende voorchristelijke symboliek zoals paarden, zes-sterren en wervelrozetten of, in de terminologie van destijds, Germaanse zonnerraden.³¹ Voor zover mij bekend hebben geen van de destijds op het terrein van de volkskunde actieve musea vanuit deze ideologie gecollecteerd. Wel zijn er na de oorlog dergelijke zaken in museale collecties terecht gekomen. Zo ontvangt het Nederlands Openluchtmuseum in 1948 van het Nederlands Beheers Instituut³² te Den Haag 33 voorwerpen uit de nalatenschap van Rost van Tonningen.³³ Het zijn veelal houten gebruiksvoorwerpen zoals stoven, achterschamels, lepelrekken, mangelborden en bedstedenbanken. De dominerende decoratieve elementen erop zijn zes-sterren, rozetten en paarden. Deze collectie bevat echter geen beschilderd meubilair. Germanisten hebben over het algemeen

Thieme & Cie, 1930, p. 161-165. In 1906 stuit John Meier (1864-1953) al op *gesunkenes Kulturgut* bij de bestudering van volksliederen die bleken geïnspireerd te zijn op de liedkunst van elite. Zie: T. Dekker, H. Roodenburg en G. Rooyakkers (red.), *Volkscultuur. Een inleiding in de Nederlandse ethnologie*. Amsterdam: Meertens Instituut, 2000, p. 89-90.

²⁸ H. Piena, 'De productie van Neorenaissance Meubilair door de Firma Van de Fliert in Barneveld', in: *Care*, (1998), nr. 3, p. 35-40.

²⁹ Von Geramb, op.cit., 1927/1928, p. 167-173; Von Geramb, op.cit., 1946, p. 75-81.

³⁰ R. van Ginkel, *Volkscultuur als valkuil. Over antropologie, volkskunde en cultuurpolitiek*. Amsterdam: Het Spinhuis, 2000, p. 11; B. Henkes, *Uit liefde voor het volk. Volkskundigen op zoek naar de Nederlandse identiteit 1918-1948*. Amsterdam: Athenaeum - Polak & Van Gennep, 2005, p. 147-148.

³¹ Zie tentoonstellingscatalogus: *Eeuwig levende teekens. Tentoonstelling van Volksche zinnebeelden*. Den Haag: Hamer, 1941; Periodieken als *Volksche Wacht*, *De Wolfsangel* en *Der Vaders Erfdeel*.

³² Dit instituut is tussen 1945-1967 onder meer belast met het opsporen, beheren en liquideren van bezittingen van landverraders.

³³ Collectie Nederlands Openluchtmuseum, Inv.nr.: NOM.7488-48 t/m NOM.7504-48

weinig op met beschilderde meubels vanwege de christelijke beeldtaal die er veel op voorkomt.

Ten tweede zijn er de volkskunde-atlassen waartoe in Nederland vanaf 1933 een aanzet wordt gegeven³⁴ en die vanaf 1959 het daglicht zien.³⁵ Daarin zijn geografische verspreidingskaarten van volkskundige gebruiken opgenomen. Deze zijn tot stand gekomen op basis van door het gehele land rondgestuurde enquêtes. Beschilderd meubilair speelt hierin echter geen rol. Pas veel later heeft Voskuil een artikel gewijd aan op deze wijze verkregen informatie aangaande de verspreiding van typen wiegen, waaronder ook beschilderde exemplaren. Het nadeel van deze methode is echter dat de volkskundigen de voorwerpen zelf niet bestuderen, maar alleen de geretourneerde vragenlijsten en literatuur. Hierdoor worden er naast Nederlandse wiegen ook typen gepresenteerd die mijns inziens kort daarvoor via de antiekhandel uit het buitenland moeten zijn geïmporteerd en weinig of niets met Nederlands erfgoed te maken hebben.³⁶ Door de focus op de vorm wordt bovendien geen onderscheid gemaakt tussen een eeuwenoude wieg of een recente replica daarvan. Een voor dit onderzoek dus weinig bruikbare fase in de volkskunde.

Ten derde en tot slot doet de sociale geschiedenis zijn intrede in de volkskunde. Het proletariaat zoals fabrieksarbeiders wordt eerder gezien als de cultureel ontwortelde massa die door allerlei beschavende ingrepen in goede banen geleid diende te worden. Karl Marx en Friedrich Engels maken al halverwege de 19^{de} eeuw een begin met hun emancipatie. In de voorlopers van het Franse tijdschrift *Annales Histoire, Sciences sociales* (*Annales HSS*), een in aanvang communistisch tijdschrift, begint men rond de Tweede Wereldoorlog met onderwerpen die we nu economische en sociale geschiedenis noemen. Deze sociale geschiedenis beleeft zijn gouden eeuw in de jaren 1960 en 1970. Ze richt zich op de brede lagen van de bevolking. Enerzijds gaat het daarbij om de invloed van de grote geschiedenis op deze groepen mensen. Anderzijds staat centraal hoe deze groepen mensen op hun beurt de geschiedenis beïnvloeden. Het Nederlands Openluchtmuseum vertaalt dat naar de individuen achter de reeds verzamelde voorwerpen en de oorspronkelijke bewoners in de gereconstrueerde panden (context). In de meeste gevallen zijn dat echter geen vertegenwoordigers van brede en koersbepalende delen van de bevolking maar daarentegen eerder de meest traditionele en geïsoleerd levende inwoners van Nederlands, juist onaangeraakt door geschiedenis. De volkskunde komt daarmee in een vreemde spagaat te staan: met één been in de materiële resten van de achterhaalde historische volkskunde en met het andere been in een eigen vorm van sociale geschiedenis.

³⁴ P.J. Meertens en M. de Meyer, *Volkskunde-Atlas*. Antwerpen-Amsterdam: Uitgeverij N.V. Standaard Boekhandel, 1959, commentaar bij aflevering 1, p. 7-8. Zie ook: B. Henkes, *Uit liefde voor het volk. Volkskundigen op zoek naar de Nederlandse identiteit 1918-1948*. Amsterdam: Athenaeum - Polak & Van Gennep, 2005, p. 72.

³⁵ P.J. Meertens en M. de Meyer, *Volkskunde-Atlas*. Antwerpen-Amsterdam: Uitgeverij N.V. Standaard Boekhandel, 1959-1969, aflevering 1 t/m 4.

³⁶ J.J. Voskuil, 'De Wieg in Nederland', in: *Volkskundig Bulletin*, jrg. 1 (1975), p. 16 afb. 8-g en eindnoot 36.

Een uitvloeisel is dat het Nederlands Openluchtmuseum vanaf circa 1970 op vrij grote schaal het 19^{de} en vroeg 20^{ste}-eeuwse erfgoed van de massa gaat verzamelen, zoals eenvoudige linnenkasten, eettafels, tufbakken, kinderledikantjes en wastafels. Daarnaast raken volkskundigen door deze sociale geschiedenis minder geïnteresseerd in boerderij-typen als vertegenwoordigers van oude volksstammen, maar eerder in de recente bewoners van die boerderijen zelf.³⁷ Een ander uitvloeisel van deze sociale geschiedenis is dat meer belang wordt gehecht aan het verhaal van de gebruiker achter een voorwerp, en dat het voorwerp steeds minder dienstdoet in de relictologie van weleer. De in collecties aangetroffen beschilderde meubels zijn echter geen van alle om hun biografische context verzameld. Die was reeds lang in vergetelheid geraakt en heb ik gedurende dit onderzoek slechts voor enkele meubels kunnen reconstrueren.

1.2 Stand van wetenschap inzake beschilderde meubels.

Binnen deze volkskunde en vanuit beschreven paradigma's is er over Nederlands beschilderd meubilair veel geschreven. Streek- en reisbeschrijvingen vanaf circa 1850 en erfgoedreeksen vanaf circa 1900 hebben er aandacht aan besteed. Ook staan beschilderde meubels vanaf circa 1875 in diverse tentoonstellingen centraal. De catalogus bij de jubileumtentoonstelling *Paneel en penseel* in het Zuiderzeemuseum (1960) getuigt mijns inziens van de grootste en grondigste aanpak.³⁸ Twee zaken staan daarbij centraal: de herkomst van de meubels en de iconografie van de beschildering.

Boeren en zeevarenden

In aanvang gaat men ervanuit dat beschilderde meubels tijdens de rustige wintermaanden zijn gemaakt door boeren en zeevarenden. De kunstschilder Christoffel Bisschop verbeeldt dat op zijn schilderij waar een Hindelooper visser als aanstaand vader zijn wieg aan het beschilderen is.³⁹ D.F. Lunsingh Scheurleer⁴⁰ stelt dat Zaanse beschilderde meubels door scheepstimmerlui in hun vrije tijd zijn gemaakt.⁴¹ Diverse auteurs, zoals Sluyterman⁴², duiden beschilderde meubels aan

³⁷ A.J. Bernet Kempers, 'Wie hebben in onze gebouwen gewoond?', in: *Bijdragen en Mededelingen van het Nederlands Openluchtmuseum*, jrg. 31 (1968), nr. 2, p. 28-56; A.J. Bernet Kempers, 'Nogmaals onze gebouwen en hun bewoners', in: *Bijdragen en Mededelingen van het Nederlands Openluchtmuseum*, jrg. 32 (1969), nr. 1, p. 14-21.

³⁸ K. Booneburg, *Paneel en penseel, Beschrijvende Catalogus van de jubileumtentoonstelling gehouden ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van het Rijksmuseum Zuiderzeemuseum, te Enkhuizen en gewijd aan de beschilderde meubelen, 19 maart tot 1 november 1960*. Enkhuizen: Rijksmuseum Zuiderzeemuseum, 1960.

³⁹ F.B. Hoekstra, 'Het schilderen van een Hindelooper wieg' door Christoffel Bisschop (1828-1904), schilder en verzamelaar', in: *Antiek*, jrg. 30 (1996), nr. 7, p. 315-320.

⁴⁰ D.F. Lunsingh Scheurleer heeft vele publicaties op het gebied van de keramiek op zijn naam staan en enige lezenswaardige artikelen die aan de volkskunst zijn gewijd.

⁴¹ D.F. Lunsingh Scheurleer, 'Volkskunst in woonhuis en huishouding', in: A. Teenstra (red.), *Nederlandsche Volkskunst*. Amsterdam: Elsevier, 1941, afb. 81 en p. 95.

⁴² K. Sluyterman was onder meer hoogleraar aan de polytechnische school in Delft waar hij decoratieve kunst en ornamentleer doceerde.

als het 'Boersche type'.⁴³ Boonenburg⁴⁴ en Triebels⁴⁵ karakteriseren ze eveneens als boerenmeubelen.⁴⁶ Latere overzichtswerken zijn gebaseerd op dezelfde visie.⁴⁷

De beschilderde meubels zijn toegedicht aan de wooncultuur van vooral rond de Zuiderzee wonende boeren en zeevarenden. Deze mensen bundelt men samen onder de term volk. Alhoewel er vele definities van bestaan worden beschilderde meubels gezien als volkskunst. Het vervaardigen van deze meubels en de wooncultuur waarvan ze deel uitmaakten vallen onder volkscultuur. Deze uitingen van volkscultuur zouden de oorspronkelijke Nederlandse tradities en het volkskarakter weerspiegelen. Dit is gebaseerd op een wederom veronderstelde cultuurcontinuïteit onder de plattelandsbevolking die daarbij als drager van de authentieke volkscultuur wordt gezien.⁴⁸

Bijbel en mythologie

Meubels met een Bijbelse of mythologische voorstelling krijgen daarbij de meeste aandacht. Centraal in dat onderzoek staat de vraag welke prent als voorbeeld heeft gediend. Kruissink⁴⁹ verricht in dezen het meest werk.⁵⁰ Jas⁵¹ doet dat recenter in 1991 als conservator van het Zuiderzeemuseum.⁵² Daarom is het geen uitzondering dat meubels met figuratieve voorstellingen tienmaal of meer zijn gepubliceerd. De veel grotere groep effen beschilderde meubels en die met een hout- of marmer-imitatie blijft tot aan dit onderzoek vrijwel onbelicht.

⁴³ K. Sluyterman, *Huisraad en Binnenhuis in Nederland in vroegere eeuwen*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1918, p. 128.

⁴⁴ K. Boonenburg was conservator aan het Zuiderzeemuseum te Enkhuizen.

⁴⁵ L.F. Triebels was bibliothecaris van het Nederlands Openluchtmuseum en auteur van diverse artikelen inzake de relatie tussen prent- en volkskunst.

⁴⁶ K. Boonenburg, 'Beschilderde Boerenmeubelen in het Zuiderzeegebied', in: *Bulletin KNOB*, 6^e serie, jrg. 11 (1958), afl. 1, p. 9-28; L.F. Triebels, 'Bijbelse Voorstellingen op beschilderde boerenmeubelen', in: *Bulletin KNOB*, jrg. 13 (1960), afl. 5, p. 283-306.

⁴⁷ K. Braun & A. Zwart, *Elseviers Boeren Antiekboek*. Amsterdam: Elsevier, 1982; N. de Roy van Zuydewijn, *Antiek van het Nederlandse platteland*. Haarlem: J.H. Gottmer, 1982.

⁴⁸ A. de Jong, 'Aubade voor de eenentwintigste eeuw: nieuwe trends in historische en etnologische musea', in: *De poppen aan het dansen: honderd jaar Antwerps Volkskundemuseum: nieuwe visies op erfgoed en musea*. Nijmegen: Vantilt, 2007, p. 161-182.

⁴⁹ G.R. Kruissink was in die dagen directeur van het Zuiderzeemuseum en auteur van vele volkskundige publicaties.

⁵⁰ G.R. Kruissink, 'Volkskunst en voorbeeld. Beschrijvende katalogus van de tentoonstelling gehouden van 26 maart 1970 tot 2 januari 1971 in het Zuiderzeemuseum te Enkhuizen (1970)', in: *Uit het Peperhuis*, jrg. 1970, nr. 2; G.R. Kruissink, 'Van Franse hofschilderkunst tot Hollandse volkskunst', in: *Antiek*, (1974), nr. 8, p. 862-867; G.R. Kruissink, 'Tomyris en het hoofd van Cyrus', in: *Antiek*, (1977), nr. 3, p. 165-172.

⁵¹ J.R. Jas was conservator aan het Zuiderzeemuseum en deed als enige in Nederland breed onderzoek naar Bijbelse voorstellingen op en naar de herkomst van beschilderde meubels.

⁵² J.R. Jas, 'Bijbelse geschiedenissen op beschilderde meubelen uit de 17^e en 18^e eeuw', in: *De Bijbel in huis. Bijbelse verhalen op huisraad in de zeventiende en achttiende eeuw*. Zwolle: Waanders, p. 59-68. Zie ook: J.R. Jas, 'Tot cieraet en gebruyk'. *De collectie beschilderd meubilair van het Zuiderzeemuseum*, Deel I & II. Stageverslag. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden, Kunsthistorisch Instituut, 1990.

Herkomst

Qua herkomst verdeelt men de meubels over Ameland, Assendelft, Hindeloopen, Marken, Zaandam en een aantal plaatsen in Friesland zoals Molkwerum en Workum en Jisp in Noord-Holland.⁵³ De premisse die daaraan ten grondslag ligt is dat iedere plaats een eigen en unieke materiële cultuur moet hebben gehad. Het aan één plaats toeschrijven van een bepaalde uiting van materiële cultuur loopt parallel met de studie naar streekdrachten die, zeker in de laat negentiende en vroeg 20^{ste}-eeuw, wel streek- of plaatsgebonden kunnen zijn. Vanuit dit paradigma schrijft men ook meubels van vóór die tijd en andere categorieën voorwerpen steeds aan één plaats toe. Zo worden deze plaatsen verheven tot een reeks iconen⁵⁴ van de oorspronkelijke Nederlandse volkscultuur. Ook de opzet van het Nederlands Openluchtmuseum zelf, dat in aanvang berust op de premisse van een op stammen gebaseerde regionale verscheidenheid, werkt in de hand dat men een type meubel slechts aan één streek toeschrijft.

Al in 1971 ontstaan er scheurtjes in dit geloof, ook onder de fervente aanhangers van het boerenmeubel-paradigma. Zo stelt Kruissink: 'Wij spreken van Assendelfter, Jisper, Marker kasten en Sardammer en Amelanders beddebankjes, van Amelanders hoekkastjes en tafels, maar slaan er nauwelijks acht op, dat deze aanduidingen op niet meer dan overleveringen of vermoedens berusten. Feitelijke gegevens omtrent deze herkomst ontbreken. Slechts in enkele gevallen kan een, in het schilderwerk aangebracht, stedelijk of gewestelijk wapen een aanwijzing geven. Tot een archivalisch onderzoek ter plaatse, de enige weg die mogelijk zou kunnen leiden tot bevestiging der vermoedens, heeft buiten Friesland tot dusver niemand het initiatief genomen.'⁵⁵ Over een mogelijk stedelijke herkomst van beschilderd meubilair wordt in de laat 19^{de} en vroeg 20^{ste} eeuw niet nagedacht, druk als men is met het onderzoek naar de authentieke onaangetaste geïsoleerde dorpen. Lunsingh Scheurleer⁵⁶ wijst in 1942 als eerste op het bestaan van Amsterdamse witwerkers,⁵⁷ als makers van beschilderde zachthouten meubels, en haalt een contract aan tussen een witwerker en een schilder, daarop geattendeerd door Hart.⁵⁸ Fock⁵⁹ licht in 2001 een tip van de sluier op van een veel grotere administratie van

⁵³ Voor de meest recente aanpak gebaseerd op deze visie zie: K. Mascini-Bangert. *De Nederlandse beschilderde kast in de 17e en 18e eeuw. Herkomst, datering en makers van de beschilderde kasttypen in enkele zeevarende gebieden*. Doctoraalscriptie Kunstgeschiedenis. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden, 1990.

⁵⁴ De term icoon wordt hier gebruikt in de zin van een vereenvoudigde, geüniformeerde en geïdealiseerde verbeelding van de werkelijkheid.

⁵⁵ G.R. Kruissink, *Volkskunst en voorbeeld. Beschrijvende catalogus van de tentoonstelling gehouden van 26 maart 1970 tot 2 januari 1971 in het Zuiderzeemuseum te Enkhuizen* (1970). Enkhuizen: Zuiderzeemuseum, 1970, p. 6.

⁵⁶ Th.H. Lunsingh Scheurleer was van 1954 tot 1963 hoofd van de afdeling Beeldhouwkunst en Kunstnijverheid en van 1964 tot 1981 hoogleraar kunstgeschiedenis aan de Universiteit Leiden op het gebied van kunstnijverheid.

⁵⁷ Th.H. Lunsingh Scheurleer, 'Het Amsterdamsche St. Josefsgilde, in het bijzonder met betrekking tot de meubelmakers', in: *Historia*, (1942), nr. 8, p. 37-38.

⁵⁸ Simon Hart, voormalig gemeentearchivaris van Amsterdam, deed in de jaren 1950 en 1960 grootschalig kwantitatief onderzoek naar immigratie en de Oostzeehandel.

⁵⁹ C.W. Fock was tussen 1982-2007 hoogleraar in de geschiedenis van de kunstnijverheid aan de Universiteit van Leiden en publiceerde standaardwerken over de geschiedenis van interieur en

een Amsterdamse witwerker.⁶⁰ Dat er ook elders, in dit geval Alkmaar, een witwerkers-gilde actief was, illustreert Rogge.⁶¹

Van der Molen⁶² doet in de tweede helft van de 20^{ste} eeuw als enige systematisch boedelinventaris-onderzoek naar het voorkomen van beschilderde meubels op Ameland en Hindeloopen. Hij concludeert dat het aantal in deze plaatsen vermelde beschilderde meubels klein is, zeker ten opzichte van het bonte beeld dat men van beide plaatsen tot dan toe heeft geconstrueerd.⁶³ De vraag of men in 18^{de}-eeuwse boedelinventarissen met de term 'geverfd' effen schilderwerk en met de term 'geschilderd' decoratief schilderwerk bedoelt, onderzoekt Doelman.⁶⁴ Zij concludeert dat dit niet of alleen soms in Hindeloopen het geval kan zijn geweest. Mogelijk gevoed door de bevindingen van Lunsingh Scheurleer en Van der Molen verdiept Klijn⁶⁵ zich in enkele reglementen van Amsterdamse witwerkers en oppert dat veel van het beschilderde meubilair, waaronder niskasten (voorheen Assendelftse kasten), weleens door witwerkers gemaakt kunnen zijn.⁶⁶

Een jaar nadat Kruissink zijn eerste twijfel over de herkomst van de meubels publiceert komt er ook op een ander front scepsis. Honigh, kleinzoon van de oprichter van de Zaanlandse Oudheidkamer, te weten Jacob Honigh Jsz. Jr., onthult dat een aantal Zaanse meubels, die in de literatuur tot dan toe een belangrijke rol spelen, geen 17^{de} of 18^{de}-eeuwse beschildering dragen maar rond 1900 tot stand zijn gekomen.⁶⁷

Van de vele auteurs die over meubels schrijven, zijn er eigenlijk maar twee die systematisch en met verstand van zaken de houtsoorten en constructies in kaart brengen. Schipper, architect en medeoprichter van de Zaanse Schans, heeft tussen 1994-2002 alle bekende niskasten en een aantal buffetten opgespoord en er opmetingstekeningen van gemaakt.⁶⁸ Nobel, zelf schilder en maker van

meubels, wandtapijten en edelsmeedkunst en was medeverantwoordelijk voor het boedelinventarisonderzoek van het Rapenburg in Leiden.

⁶⁰ C.W. Fock (red.), *Het Nederlandse interieur in beeld, 1600-1900*. Zwolle: Waanders, 2001, p. 108 en noot 237.

⁶¹ C. Rogge, 'Van Huistimmerlieden en Schrijnwerkers, van Witwerkers en Gotenmakers, De reglementen van het Josephs of Timmermanscollege in Alkmaar uit 1769', in: *Monumenten*, (1997), nr. 3, p. 4-5. C. Rogge studeerde kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam en werkte tussen 1991-2006 bij de Gemeente Alkmaar als architectuur- en bouwhistoricus.

⁶² S.J. van der Molen was naast bestuurslid van vele Friese erfgoedinstellingen tevens auteur van de destijds best gefundeerde artikelen inzake de wooncultuur van onder meer Hindeloopen en Ameland.

⁶³ S.J. van der Molen, "'Amelander Volkskunst'. Een poging tot identificatie", in: *Waddenfolklore: Neerlands Volksleven*, jrg. 23 (1973), nr. 1 & 2, p. 59-76; S.J. van der Molen, *De Hindelooper Wooncultuur. Interieur en klederdracht in het licht der archieven*. Bolsward: A.J. Osinga, 1967.

⁶⁴ E. Doelman, 'De bruikbaarheid van boedelbeschrijvingen voor het onderzoek naar beschilderde meubelen', in: *Volkskundig Bulletin*, 9 (1983), p. 82-90. E. Doelman was wetenschappelijk medewerker aan het Meertens Instituut en publiceerde over boedelinventarisonderzoek en de feestcultuur in Nederland.

⁶⁵ E.M.Ch.F. Klijn was conservator aan het Nederlands Openluchtmuseum en de auteur van twee standaardwerken inzake respectievelijk Nederlands lood- en tinglazuur.

⁶⁶ E.M.Ch.F. Klijn, 'Enkele beschilderde kasten in de verzameling van het Nederlandse Openluchtmuseum', in: *Bijdragen en Mededelingen van het Nederlands Openluchtmuseum*, jrg. 47 (1984), nr. 1, p. 18-24.

⁶⁷ S. Honigh, Jz., 'Iets over beschilderde Zaanse meubels, naar aanleiding van een nieuwe aanwinst', in: *Bijdragen en Mededelingen van het Nederlands Openluchtmuseum*, jrg. 35 (1972), nr. 1, p. 15-20.

⁶⁸ De originelen hiervan zijn nu ondergebracht in het documentatiecentrum van het Zaanse Museum.

bedstedebankjes, produceert grondige beschrijvingen van een groot aantal oude exemplaren.⁶⁹

Aanloop naar deze dissertatie

Volgens het oude paradigma wordt volkskunst gemaakt door de gebruiker zelf of op zijn minst door iemand uit zijn gemeenschap. Tegen het einde van de 20^{ste} eeuw staat dit paradigma voor wat betreft beschilderd meubilair onder druk. Indien een deel van de beschilderde meubels in de steden is gemaakt, zijn deze meubels dan nog wel volkskunst volgens de eertijds gehanteerde criteria? Welk deel van al die beschilderde meubels is dan het product van stedelijke witwerkers en wat is dan nog vervaardigd door boeren en zeevarenden? Tenslotte, bij wie staan welke beschilderde meubels in huis en vanaf wanneer?

Deze vragen staan centraal in de aanloop naar dit onderzoek. De identificatie van witwerkers-meubels, onder alle nog bestaande beschilderde meubels, begint in 1996-1997.⁷⁰ Hierna volgt een bredere opzet in 2003⁷¹ en een diepgaandere studie naar een midden 17^{de}-eeuws kruisvoetkabinet in 2013.⁷² Een eerste inventarisatie van de verspreiding en de reglementen van witwerkers verricht ik in 2003.⁷³ De bestaande aanwijzingen of er in bovengenoemde iconplaatsen door boeren en vissers ooit beschilderde meubels zijn vervaardigd kent een eerste verkenning in 2010.⁷⁴ Een grondige analyse naar meubelmakers in Staphorst ziet in 2008 het daglicht,⁷⁵ gevolgd door eenzelfde analyse voor Zaandam in 2015.⁷⁶

Gaande dit werk stuit ik meer en meer op meubels die zijn aangeschaft als 17^{de} of 18^{de}-eeuwse voorbeelden uit onder meer Ameland of Zaandam maar die 19^{de} of vroeg 20^{ste}-eeuwse schilderijen blijken te dragen. Om een betrouwbaar beeld te krijgen van de werkelijke ouderdom van deze meubels en hun beschildering zijn er sinds 2006 vele geanalyseerd. Bij een aantal exemplaren is de kapdatum van het hout vastgesteld met behulp van dendrochronologie. De constructie, gebruikte soort spijkers en onderschilderingen worden vastgesteld met behulp van röntgenfoto's. Bindmiddelen en pigmenten zijn geïdentificeerd in diverse

⁶⁹ K. Nobel, *Nederlandse Volksschilderkunst op Ameland*. CD-rom. Ameland, Hollum: K. Nobel, 2006 en 2009.

⁷⁰ H. Piena, 'The Conservation of a witwerkers cabinet', in: *Third International Symposium on Wood and Furniture Conservation*. Van Gogh Museum, 11 oktober 1996. Amsterdam: Veres/Opleiding Restauratoren, 1996, p. 21-32; H. Piena, 'Een beschilderd linnenkabinet. Oorsprong en conservering', in: *Gelders Erfgoed*, (1997), nr. 2, p. 1-6.

⁷¹ H. Piena, 'Mahonie gehouten witwerken. Imitaties van materiaal, constructie en functie', in: *Cr: Interdisciplinair tijdschrift voor Conservering en Restauratie*, jrg. 4 (2003), zomer, p. 48-69.

⁷² H. Piena, 'Dat wel dient secreet te blijven. Een notarislouketkast', in: *De notaris in woord en beeld*. Stichting tot Bevordering der Notariële Wetenschap, Amsterdam. Zwolle: Waanders, 2013, p. 300-306.

⁷³ H. Piena, 'Witwerkers. Stadse makers van naaldhouten meubels', in: *CR: Interdisciplinair tijdschrift voor Conservering en Restauratie*, jrg. 4 (2003), zomer.

⁷⁴ H. Piena, 'De Mythe voorbij. Een nieuwe kijk op beschilderd meubilair', in: *Land of Water*. Enkhuizen: Zuiderzeemuseum, jrg. 3 (2010), nr. 2, p. 22-29.

⁷⁵ H. Piena & J. Hooikammer, 'The dynamics of tradition: painted furniture from Staphorst 1800-2000', in: *Vernacular Furniture. Context, form, analysis. Proceedings: Ninth International Symposium on Wood and Furniture Conservation, 14-15 November 2008*. Amsterdam: Stichting Ebenist, 2009, p. 38-50.

⁷⁶ H. Piena, 'Zaanse meubelmakers en hun dagelijks leven' in: *Zaans Erfgoed*, nr. 55 (2015), p. 14-17.

laboratoria. Dit leidt in 2007 en 2008 tot een tweetal publicaties.⁷⁷ Een belangrijk hulpmiddel bij de datering van meubels en de analyse van de mate van authenticiteit blijken verder de gereedschapssporen op het hout. Hiervan wordt een overzicht gegeven in 1999 en 2014.⁷⁸ Een en ander resulteert in het besef dat het gros van de geschilderde meubels door stedelijke witwerkers is gemaakt. Daarbij wordt tevens duidelijk dat het merendeel van de nu nog bestaande meubels is overschilderd. Bovendien blijkt dat er zich onder de meest gepubliceerde typen meubels veel exemplaren bevinden die noch van stedelijke witwerkers, noch uit de meer landelijke volkscultuur maar daarentegen uit de antiekhandel afkomstig zijn. Het gaat daarbij in de regel om historiserend overschilderde meubels.⁷⁹

1.3. Opzet.

In aansluiting op deze voorbeschouwingen volgt nu de opzet van dit onderzoek. Het is wellicht omvangrijk, maar eenvoudig van structuur. Ze bestaat uit drie pijlers. De eerste pijler omvat een grootschalig archiefonderzoek, verricht naar witwerkers, de voornaamste makers van beschilderd meubilair (hoofdstuk 2). De ontwikkeling van witwerkersgilden in diverse steden, het assortiment en het transport zijn in beeld gebracht. Van de grootste productiecentra, Amsterdam en Rotterdam, zijn de archieven zo uitputtend mogelijk nageplozen. In Rotterdam is het notarieel archief reeds lang geheel ontsloten. Dit is ook behulpzaam bij het reconstrueren van de handel en wandel van William Tottie, een Engelse geelgieter op Hollandse bodem. Van hem treffen we regelmatig beslag aan op beschilderde meubels. Voor wat betreft Amsterdam zijn de meeste akten zelf opgespoord. Ook de grote administratie van witwerker Frans Dircksz. Sluijter komt uit deze stad. Door dit document krijgen we sluitend inzicht in het assortiment, decoratiewijze, productieomvang, klantenkring, opzet van de werkplaats en welvaart.

De tweede pijler van dit onderzoek vormt de nauwgezette analyse van honderden nog bestaande meubels zelf (hoofdstuk 3). Ruim 25 typen zijn tegen het licht gehouden. De ontwikkeling is ontrafeld aan de hand van hun constructies, gereedschapssporen, beslag, beschildering en gebruikssporen. De steun van experts van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed is hierbij van cruciaal belang. Van vele beschilderingen maken zij dwarsdoorsneden en analyseren de pigmenten.

⁷⁷ H. Piena, 'Levels of Authenticity of Dutch Painted Softwood Furniture', in: *Postprints of the Wooden Artifacts Group, Presented at the 35th Annual Meeting of the American Institute for Conservation, April 2007*. Richmond, Virginia: American Institute for Conservation, 2007, p. 106-124; H. Piena, 'Seven portraits of Dutch painted furniture', in: *Vernacular Furniture, Context, form, analysis. Proceedings Ninth International Symposium on Wood and Furniture Conservation*, Amsterdam, 14-15 November 2008. Amsterdam: Stichting Ebenist, 2009, p. 157-168.

⁷⁸ H. Piena, 'Afgezaagd is leuk. Typochronologie van zaagsporen op Nederlandse meubels', in: *Vierde Nederlandse Symposium Hout en Meubelrestauratie*. Amsterdam: Stichting Ebenist, 1999, p. 13-31; H. Piena, 'Op het spoor. Werkwijze van witwerkers aan de hand van gereedschapssporen op hun meubels', in: *Gildebrief Ambacht & Gereedschap*, (2014), p. 36-43.

⁷⁹ H. Piena, 'De Mythe voorbij. Een nieuwe kijk op beschilderd meubilair', in: *Land of Water*. Enkhuizen: Zuiderzeemuseum, jrg. 3 (2010), nr. 2, p. 22-29; H. Piena, 'Snoeien aan de wortels van de Nederlandse identiteit. Ontdekking en duiding van historiserend overschilderde meubels', in: *Volkskunde*, jrg. 113 (2012), nr. 1, p. 44-71.

Hierdoor kan van een groot aantal representatieve typen een betrouwbare post quem worden vastgesteld.

Voor onderzoek naar productiecentra van beschilderde meubels zijn boedelinventarissen van werkplaatsen van witwerkers een belangrijke bron. De verspreiding van de gebruikers is eveneens mede vastgesteld aan de hand van boedelinventarissen van particulieren. Daarnaast zijn ook vele schilderijen en prenten een belangrijke bron, waarop de tijdens de inventarisatie aangetroffen meubels identiek staan afgebeeld. Deze picturale bron heeft, met reserves, mede dienstgedaan bij het schetsen van de datering, verspreiding, het gebruik en het milieu waarin de meubels voorkomen. Natuurlijk is daarbij rekening gehouden met de dikwijls historiserende dan wel romantiserende aard van sommige van deze scènes.

Hierna volgt de derde en laatste pijler: een beschouwing over de meubelproductie in iconplaatsen als Ameland en Hindeloopen, voorts de meubels die niet aan witwerkers toe te schrijven zijn en tot slot de historiserend overschilderde meubels en vervalsingen, die eerdere onderzoekers zozeer hebben misleid (hoofdstuk 4). De bestudering van alle bestaande boedelinventarissen uit de Zuidwesthoek van Friesland en wederom pigmentanalyses vormen hier een belangrijk instrument om tot zo betrouwbaar mogelijke uitspraken te komen.

Deze drie pijlers samen worden tegen elkaar afgezet in de synthese (hoofdstuk 5). Hierin beschrijf ik wat al de geraadpleegde bronnen ons leren over de makers van beschilderde meubels. Vervolgens ontrafel ik de interactie van de wooncultuur in stad en platteland gedurende de periode van onderzoek (1600-1930) met betrekking tot beschilderd meubilair. Daarbij worden diverse oude zienswijzen aangaande beschilderd meubilair ontmythologiseerd. Ook illustreer ik welke aspecten van de grote geschiedenis aan de meubels zelf af te lezen zijn. Het onderzoek sluit af met een pleidooi voor een nieuwe benadering, nieuwe paradigma's, waarlangs mijns inziens voortaan bevolkingscultuur en wooncultuur in het algemeen, en beschilderd meubilair in het bijzonder, onderzocht dient te worden.